

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

HFD

ODSJEK ZA FILOZOFIJU
FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U SPLITU

Simpozij
MEDITERANSKI
KORIJENI
FILOZOFIJE

22.–24. ožujka 2007.
Split, Palača Milesi, Trg braće Radić 7

Organizacijski odbor

Dr. sc. Mislav Kukoč, predsjednik

Marita Brčić, prof., tajnica

Mira Matijević, poslovna voditeljica

Prof. dr. sc. Pavo Barišić

Prof. dr. sc. Dunja Jutronić

Prof. dr. sc. Luka Tomašević

Doc. dr. sc. Borislav Dadić

Mr. sc. Tonći Kokić

Organizatori

Hrvatsko filozofsko društvo

Odsjek za filozofiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Simpozij se organizira uz potporu

Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu

Sveučilišta u Splitu

Sadržaj

<i>Mislav Kukoč</i> , Uvod: Mediteranski korijeni filozofije u Splitu	5
Program simpozija	9
Sažeci izlaganja	15
Adresar sudionika	61

Uvod

MEDITERANSKI KORIJENI FILOZOFIJE U SPLITU

Mislav Kukoč

Predsjednik Organizacijskog odbora simpozija

Na pragu 50. obljetnice svojega postojanja, Hrvatsko filozofsko društvo, zajedno s Odsjekom za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, pokreće novi znanstveni skup, i to u Splitu.

Zašto u Splitu?

Ovaj drevni dvomilenijski grad, antičkih rimskih korijena, sveučilišni, znanstveni i kulturni centar hrvatskog Mediterana, tek je nedavno osnovao Filozofski fakultet na svojem sveučilištu, te na njemu pokrenuo studij filozofije. Ovaj simpozij, filozofski i interdisciplinarni s primjerenom temom, u velikoj će mjeri, vjerujemo, doprinijeti razvoju filozofskog života i šire uzevši poticajne duhovne atmosfere u našoj sredini, poglavito ako se ispune naša nadanja da skup preraste u tradicionalni i međunarodni susret filozofa i stručnjaka iz srodnih disciplina iz različitih mediteranskih zemalja i s Mediteranom kao svojom temeljnom preokupacijom.

Zašto tema: Mediteranski korijeni filozofije?

Mediteran je kolijevka zapadno-europske filozofije i znanosti koja, zajedno s također mediteranskim naslijeđem hebrejsko-kršćanske religijske tradicije udara temelje zapadno-europske kulture i civilizacije. Zapadna filozofija i znanost započinju svoj povijesni razvoj početkom 6. st. pr. Kr. na istočnoj obali Mediterana, u maolazijskim grčkim kolonijama Miletu i Efezu, te obližnjim otocima, potom se širi do Eleje i Sicilije da bi svoj vrhunac postigla u Ateni, jednom od središta antičkog Mediterana. Daljnji razvoj

antičke filozofije, od helenizma do srednjovjekovne epohe, preko novih središta filozofske misli Aleksandrije, Antiohije, Kartage i Rima također je sudbinski vezan za Mediteran. Stvaranje, sukobljavanje i međusobno prožimanje mediteranskih kultura, specifični mediteranski multikulturalizam dao je bitno obilježje daljnjem razvoju filozofije Zapada. Grčka i rimska antika, helenističko-rimsko naslijeđe, Bizant, orijentalne arapske tradicije, uz pečat nove islamske religije stapaju se u islamsko-arapsku srednjovjekovnu filozofiju, kulturu i civilizaciju. Bizantinci su grčku filozofiju prenijeli Arapima, a oni, posredstvom križarskih ratova, preko svojih vodećih filozofa, Avicene, Averroesa, Ibn Halduna, vratili Europi u njoj već zaboravljeno naslijeđe Aristotelove filozofije.

To su samo neke od početnih premisa i mogućih naputaka za tematiziranje sadržaja simpozija *Mediteranski korijeni filozofije*. Dakako ne i jedini.

Sljedeći aspekt koji ulazi u tematski okvir simpozija odnosi se na utemeljenje hrvatske filozofije, koja se, kako u svojim počecima, tako i u najsjajnijim vrhuncima, korijeni u mediteranskom dijelu svojega višeregionalnoga kulturnog identiteta. Počam od Hermana Dalmatina, preko Marka Marulića, pa do Matije Vlačića Ilirika, Frane Petrića i Ruđera Boškovića, da spomenemo samo najznamenitija imena.

Treći sklop što ulazi u okvir teme simpozija odnosi se na filozofsko ali i interdisciplinarno promišljanje specifičnosti mediteranskog multikulturalnog prostora koji je iznjedrio aktualne međucivilizacijske napetosti koje prijete globalnim sukobom civilizacija, ali otvaraju i mogućnosti dijaloga i pomirenja. S tim u svezi otvaraju se pitanja na koja bi ovaj simpozij mogao ponuditi odgovore:

- Utječu li mediteranski korijeni filozofije na nastanak i razvoj suvremene filozofije Mediterana?
- Filozofsko promišljanje mediteranskog multikulturalizma
- Poticaji mediteranske filozofije za utemeljenje globalnog ethosa kao pretpostavke međucivilizacijskog dijaloga
- Filozofija Mediterana kao globalizacijska paradigma

U prijavljenim referatima analiziraju se i razglabaju svi navedeni aspekti predstavljene teme simpozija, pa i više od toga. Priopćenja koja će, vjerujemo, privući vašu pozornost tematski se kreću od problematiziranja odnosa filozofije i Mediterana, njegova multikulturalnog i multireligijskog karaktera, do predstavljanja velikana filozofske misli mediteranskih korijena, poput Platona, Aristotela, Augustina, Bruna, Galilea i Vica. Mediteranski

korijeni hrvatske filozofije tematizirani su u priopćenjima o Maruliću, Petriću, Dragišiću, De Dominisu, Boškoviću ... Poredbene raščlambe kreću se od promišljanja utjecaja grčke i arapske filozofije na hrvatsku i suvremenu svjetsku misao do suvremenih filozofskih, znanstvenih i kulturnih tema poput bioetike i lingvistike, sagledanih iz aspekta njihovih mediteranskih relacija, uzajamnih utjecaja i osebujnih interpretacija.

Vjerujemo da će promišljanje mediteranskih korijena filozofije kroz predstavljena priopćenja pobuditi zanimljivu i poticajnu raspravu koja će se i sljedećih godina nastaviti. Naime, naša je ideja i želja da Mediteranski korijeni filozofije prerastu u stalni godišnji filozofski simpozij, te da vremenom prerastu u međunarodni interdisciplinarni znanstveni skup koji će okupljati teoretike iz Hrvatske i ostalih mediteranskih zemalja, kojima je Mediteran u fokusu filozofskog i znanstvenog interesa. Nastojat ćemo da sva vrijedna priopćenja s ovoga skupa budu objavljena u izdanjima HFD-a, eventualno i u zasebnom zborniku kojim bismo, u suradnji s HFD-om, inaugurirali i izdavačku djelatnost splitskog Odsjeka za filozofiju.

PROGRAM SIMPOZIJA

ČETVRTAK, 22. ožujka 2007.

09.00–09.30 **Otvaranje skupa i pozdravne riječi**

Mislav Kukoč, predsjednik Hrvatskoga filozofskog društva

Pavo Barišić, pročelnik Odsjeka za filozofiju

Ivica Martinović, ravnatelj Instituta za filozofiju

Josip Milat, dekan Filozofskoga fakulteta

Ivan Pavić, rektor Sveučilišta u Splitu

09.30–09.45 **Mislav Kukoč** (Split): Hrvatski identitet i multikulturalnost Mediterana u doba globalizacije

09.45–10.00 **Heda Festini** (Rijeka): Osnovni vid uvira Mediteranske filozofije u svjetsku

10.00–10.15 **Krunoslav Pranjić** (Zagreb): Mediteran – emanacija triju monoteizama

10.15–10.30 **Hrvoje Lorković** (Grossklein): Monoteizam kao izraz sredozemne filozofsko-vjerske kulture

10.30–10.45 **Krešimir Čvrljak** (Zagreb): Filozofija s antičkog mediterana u filozofiji renesanse s hrvatskog Jadrana

10.45–11.30 *Rasprava*

11.30–12.00 *Stanka za kavu*

12.00–12.15 **Tonči Matulić** (Zagreb): Istraživanje korijena mediteranske bioetike – Etika vrline i sreće kao *conditio sine qua non*

12.15–12.30 **Lino Veljak** (Zagreb): O korijenima marginalizacije filozofije na Mediteranu

12.30–12.45 **Mladen Živković** (Vis): Mediteran i filozofija

12.45–13.00 **Razme Kumbaroski** (Struga): Filozofija Mediterana ili od krika do magije

- 13.00–13.15 **Alen Tafra** (Pula): Mediteran i propast Zapada
- 13.15–14.00 *Rasprava*
- 14.00–15.30 *Stanka za ručak*
- 15.30–15.45 **Ivica Martinović** (Zagreb): **Petrićev Aristoteles exotericus**: katalog oprekā između Platonove i Aristotelove filozofije o Bogu
- 15.45–16.00 **Pavo Barišić** (Zagreb): Etika kreposti Marka Marulića
- 16.00–16.15 **Davor Balić** (Osijek): Etički pojmovi Marulićeva *Reper-torija*
- 16.15–16.30 **Dževad Zečić** (Zenica): Udio arapskih znanstvenih ideja u utemeljenju hrvatske znanosti i filozofije
- 16.30–16.45 **Vesna Tudjina** (Zagreb): Marko Antun de Dominis – izuzetnik našeg podneblja
- 16.45–17.30 *Rasprava*
- 17.30–18.00 *Stanka za kavu*
- 18.00–18.15 **Bruno Ćurko** (Zagreb): Odjek Aristotelova nauka o mjestu u djelima Jurja Dragišića i Frane Petrića
- 18.15–18.30 **Šime Pilić** (Split): Jedan od profesora filozofije 18. st. ili veličina malenih: prilog biografiji fra Filipa Pilića
- 18.30–18.45 **Boris Čargo** (Split): Grčka kolonizacija Jadrana kao početak filozofske misli na hrvatskom prostoru
- 18.45–19.00 **Zlatko Ivan Juras** (Podstrana): Filozofija prirode u Petrića i Boškovića i suvremena znanost
- 19.00–19.15 **Fulvio Šuran** (Rovinj): Brunovo poimanje čovjeka kao čovjeka kvalitete nasuprot suvremenog (Galilejevog) čovjeka kvantitete
- 19.15–20.00 *Rasprava*

PETAK, 23. ožujka 2007.

- 09.30–09.45 **Borislav Dadić** (Split): Aristotelov nauk o aktu
- 09.45–10.00 **Vani Roščić** (Split): Pojam navike kod Aristotela
- 10.00–10.15 **Marko Vučetić** (Zadar): Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji
- 10.15–10.30 **Marita Brčić** (Split): Aristotel i vladavina zakona
- 10.30–10.45 **Milena Radovan Burja** (Zadar): Uloga filozofije kao *paideiae* u razvoju slobode i demokracije – mediteranski korijeni i suvremeni izazovi
- 10.45–11.30 *Rasprava*
- 11.30–12.00 *Stanka za kavu*
- 12.00–12.15 **Lenart Škof** (Koper): Filozofija Mediterana: interkulturalni i socio-etički pogled
- 12.15–12.30 **Josip Ćirić** (Zadar): Filozofija kao lijek za dušu: Antički korijeni psihološke intervencije
- 12.30–12.45 **Željko Škuljević** (Zenica): Mapa mediteranskog kirenaizma
- 12.45–13.00 **Josip Mužić** (Split): Augustinovo shvaćanje tolerancije
- 13.00–13.15 **Ivan Bodrožić** (Split): Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi
- 13.15–14.00 *Rasprava*
- 14.00–15.30 *Stanka za ručak*
- 15.30–15.45 **Ante Vučković** (Split): Mišljenje i ukorijenjenost. Heidegger i Levinas
- 15.45–16.00 **Martina Žeželj** (Osijek): Heideggerov *Verwindung* Platonovog poimanja *ἀλήθεια*
- 16.00–16.15 **Frane Šago** (Split): Heideggerova ontologijska analitika bivstvovanja u izvornoj matrici grčkog mišljenja

- 16.15–16.30 **Gordana Škorić** (Zagreb): Umjetnost i kultura: utemeljenje i kraj moderne u talijanskoj filozofiji
- 16.30–16.45 **Snježan Hasnaš** (Zagreb): Mediteran – između onog općeg i pojedinačnog – mediteransko propitivanje humaniteta Alberta Camusa iz suvremene vizure filozofijskog promišljanja
- 16.45–17.30 *Rasprava*
- 17.30–18.00 *Stanka za kavu*
- 18.00–18.15 **Dražen Zetić** (Zagreb): »Falsifikat« slučaj Galileo: uzroci i posljedice
- 18.15–18.30 **Ivana Zagorac** (Zagreb): O ljepoti, ljubavi i ženama: Razgovori u ljetnikovcu
- 18.30–18.45 **Slavko Kovačić** (Hvar): Od prakticiranja ka »tehniciranju« politike
- 18.45–19.00 **Dunja Jutronić** (Maribor): »Pobuna Dalmoša« – neka razmišljanja o višedijalektalnosti
- 19.00–19.15 **Tonći Kokić** (Split): Koliko ima teorija evolucije?
- 19.15–20.00 *Rasprava i zatvaranje simpozija*

20.30 *Svečana večera*

SUBOTA, 24. ožujka 2007.

09.00–15.00

Izlet u Salonu i Trogir

SAŽECI IZLAGANJA

DAVOR BALIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku

Etički pojmovi Marulićeva *Repertorija*

Splitski renesansni polihistor Marko Marulić svoj interes prema filozofskim temama najčešće iskazuje u svojim etičkim razmatranjima. Ključni svjedok njegovih ranih filozofskih interesa zacijelo je latinski rukopis *Repertorium*, djelo koje je nastajalo tijekom punih 35 godina Marulićeva života. Kako je to prvi ustanovio Darko Novaković, geneza *Repertorija* je sljedeća: Marulić je odredio 344 pojma, a zatim je ciljano i sustavno iščitavao četrdesetak odabranih djela od 33 autora. Tražio je misli o pojmovima koje je odredio obraditi u *Repertoriju*. Kada pronalazi misao koja sadrži određeni pojam, Marulić pronađenu misao najčešće sažima i preoblikuje, pa zato *Repertorij* nije zbirka prepisanih citata njegove lektire, nego zbirka autorski obrađeni pojmova.

Marulićev interes za moralnu filozofiju vidljiv je već u *Popisu pisaca (Index auctorum)*, iz kojih crpi poruke za svoj pojmovnik. Tako riznicu misli kojima *Repertorij* duguje čine i djela Platona, Aristotela, Cicerona, Seneke, Diogena iz Laerte, Aleksandra Afrodizijskog. Izvori su *Repertorija*, očekivano, i Biblija, djela crkvenih pisaca, pjesnika, pravnika, geografa, biografa i povjesničara, no trećinu izvora čine pisci filozofi.

Brojni su etički pojmovi Marulićeva *Repertorija*, kako dokumentira *Popis pojmova (Index dictionum)*. Navest ću tek neke od njih: dobar, dobrota, dobro (*bonus, bonitas, bonum*); istina (*veritas*); marljivost (*diligentia*); sloga (*concordia*); nesloga (*discordia*); čast (*honus*); sreća, sretan (*felicitas, felix*); umjerenost (*temperantia*); utjeha (*consolatio*); rat (*bellum*); mir (*pax*); laž, lažljiv (*mendacium, mendax*); pravda, pravedan (*iustitia, iustus*); postojanost, postojan (*constantia, constans*); korist (*utilitas*). Sveukupno, u sastav *Repertorija* Marulić je uvrstio stotinjak etičkih pojmova.

Mnoge je važne filozofske pojmove Marulić dokumentirao iz svoje filozofske lektire. Tako je, primjerice, najveći broj svojih stavova o umjerenosti crpio iz Platona, pa iz Biblije, zatim opet iz filozofa Seneke i Diogena iz Laerte, a tek potom iz Jeronima i ostalih crkvenih pisaca. Drugi se primjer odnosi na pojam *korist*: od sveukupno pet djela iz kojih je zabilježio pojam *utilitas*, najbrojnije su potvrde iz Cicerona.

PAVO BARIŠIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Etika kreposti Marka Marulića

U sklopu obnove zanimanja za etiku kreposti, što je postala jedna od važnih struja poglavito na suvremenoj angloameričkoj – a sve više i europskoj-filozofskoj pozornici, otvara se pitanje o koncepciji etike kreposti koju je zastupao splitski, mediteranski i europski humanist i pisac Marko Marulić (1450–1524). U glasovitom djelu *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (1506), zbirci parabola *Quinquaginta parabolae* (1510) i moralnoteološkoj sintezi *Evangelistarium* (1516) izložene su stožerne etičke kreposti i kršćanske savršenosti, svojevrsan katalog kreposti, potkrijepljen piščevim nazorima i primjerima za uzor. Pozornost osobito zavrjeđuje humanistički živopisni stil, elokvencija i naobrazba, stroga etičnost i poruka što je Marulićevim djelima donijelo veliku čitanost i slavu te je preveden i objavljivan na mnogim svjetskim jezicima. Razmatranje će se usredotočiti na dvije tematske sastavnice: s jedne strane, misaona vrela iz kojih Marulić preuzima građu za svoju etiku kreposti te, s druge strane, ustroj, dosege i značenje njegova kataloga kreposti.

IVAN BODROŽIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Splitu

Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi

U obraćenju i životu svetog Augustina veliku je ulogu odigrala ljubav prema filozofiji. Toliko je značajan njezin utjecaj na njegov životni tijek da se čak govorilo o dva obraćenja: jedno na filozofiju, drugo na kršćanstvo. Ako bi bilo pretjerano govoriti o dva obraćenja, jer se radilo o istom procesu u kojem je filozofija odigrala značajnu ulogu da mladi Augustin bolje razumije kršćanstvo, ipak se ne može zanijekati važnost filozofije u njegovoj intelektualnoj formaciji. Ako mu je kršćanstvo predstavljalo puninu, onda mu je filozofija predstavljala značajnu dionicu puta pridonoseći jasnijem poimanju Boga, te razumijevanju mnogih filozofskih pitanja koja do tada nije shvaćao (stvoreni svijet, zlo, duša).

Iz Augustinova iskustva se vidi da filozofija s jedne strane podrazumijeva, a s druge budi želju za znanjem i povećava žeđ za spoznajom (*desiderium*). No, ne bilo kakvom, već spoznajom istine, radi čega Augustin polemizira protiv akademika onoga vremena koji su pali u skepticizam. Svaka spoznata istina, po Augustinu, čovjeka upućuje na okretanje prema vlastitoj nutrini, te na hod prema Istini, koja osim što se objavljuje kroz proces spoznaje kao Logos, pomaže čovjeku objavljujući se utjelovljenjem, čime postaje vidljiva i opipljiva. Upravo filozofija u prvom trenutku daje Augustinu naj snažniji poticaj da se podigne iz blata nemoralna, površnosti i lagodnog života, svjestan da ne može osjetiti čistoću istine ukoliko sama sebe ne očisti, kao što su uostalom držali filozofi platonske i neoplatonske tradicije. Zapaljen žarom za filozofskom spoznajom i slašću koju u njemu ostavlja okus istine, odlučuje se na moralno življenje, podlažući život radikalnoj promjeni koja ga preporuča i usmjeruje njegov život novim pravcem. Rastvarajući jedra filozofije vjetru Duha Božjega i objave, usmjeruje svoju lađu u sigurnu luku vjere, odlučujući potom cijeli svoj život posvetiti izučavanju filozofije u krugu najbližih prijatelja, tvoreći čak svojevrsnu filozofsko-monašku zajednicu.

Ukoliko je to prvo razdoblje Augustinova života obilježeno ljubavlju prema filozofiji, onda se razdoblje nakon obraćenja ne može razumjeti ukoliko se nema pred očima hermeneutiku ljubavi. Cjelokupna Hipončeva misao biva

prožeta »filozofijom ljubavi«, čime integrira dimenziju ljubav u filozofiju kao njezin bitni dio, što nije bio slučaj klasične grčke filozofije. Ovakav velik korak je mogao napraviti samo zahvaljujući kršćanskoj objavi koju shvaća kao nužnu pomoć da čovjek ne skrene s puta istine u pogrešku i zabludu. Shodno tome Augustin prihvaća Boga ne samo kao vrhovno dobro ili kao jedno, poput uglednih filozofa svoga vremena, već ga prvenstveno spoznaje kao ljubav, koja jedina daje obrazloženje stvaranja i odgovore o smislu ljudskog postojanja.

MARITA BRČIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Aristotel i vladavina zakona

Čovjek, po Aristotelu shvaćen kao *zoon politikon*, svoju svrhu može ostvariti samo u zajednici. Birajući između vladavine zakona i vladavine čovjeka, u političkoj zajednici, Aristotel se odlučuje za vladavinu zakona jer naglašava da u zakonu nisu prisutne strasti dok u ljudskoj duši jesu. Zakoni, u ispravnoj ili pravednoj političkoj zajednici, propisuju o svim stvarima težeći zajedničkom probitku.

U starogrčkom jeziku pojam *vómos* je višeznačnica i odnosi se i na zakon i na običaj čime se zapravo ukazuje na bitnu isprepletenost običaja i zakona. Sam Aristotel navodi da su najbolji zakoni upravo oni koje svoje utemeljenje imaju u običajima.

Ako se običaji, ono što je svojstveno, općeprihvaćeno većini u nekoj (političkoj) zajednici, smatraju osnovom za izgradnju dobro uređene političke zajednice ne nadaje li se tu ideja (barem posredne) vladavine većine?

Demokracija je političko uređenje u kojem se zagovara vladavina većine. Aristotel takvo političko uređenje smješta u »zastrane« ili loše političke poretke, jer se po njemu demokracija ne brine o zajedničkoj koristi sviju nego samo o interesu siromašnih.

BORIS ČARGO
Arheološki muzej, Split

Grčka kolonizacija Jadrana kao početak filozofske misli na hrvatskom prostoru

Veze grčkog svijeta s jadranskim prostorima su veoma stare, arheološki njihove početke možemo pratiti tijekom brončanog i željeznog doba, no ti kontakti su rijetki i bez većeg odraza na jadransku sredinu.

Za razliku od tih davnih prvotnih kontakata, s početkom arhajskog razdoblja ti kontakti postaju intenzivniji, a arheološki ih lijepo možemo pratiti kroz pronađene predmete, prvenstveno korintске vaze i vaze ukrašene crnofiguralnim stilom. To je vrijeme kada se na današnjim hrvatskom prostoru osniva i prva grčka kolonija na otoku Korčuli *Korkyra Melaina*, a osnivači su joj maloazijski Knidani vjerojatno u kasnom VI st. pr. Kr., (*Ps. Scymn. 427–428*).

Prava kolonizacija istočne Jadranske obale nastupa s vladavinom moćnog sirakuškog tiranina Dionizija Starijeg, početkom 4. st. pr. Kr. i njegovim osnivanjem kolonije *Isse* (Vis), na Visu i pomaganja oko osnutka *Pharosa* (Stari Grad) na Hvaru 385. g. pr. Kr. S tim kolonijama grčka civilizacija duboko prodire u ilirska područja i sa sobom donosi čitav niz civilizacijskih dostignuća, uporabu pisma u agrafsku ilirsku sredinu, i tim činom praktično prestaje prapovijesno razdoblje ilirskih prostora. Nadalje uvodi se uporaba novca kao platežnog sredstva, započinje urbani razvitak, pa su *Issa* i *Pharos* najstarija urbana središta u Hrvatskoj iz kojih je krenula civilizacijska nit prema kopnu i unutrašnjosti, zatim razvitak kazališne umjetnosti itd. Kolonisti su iz svojih sredina sa sobom donijeli i svoja religijska i filozofska shvaćanja koja su nastavili u novom svijetu. Naša znanja o tome su skromna, jer su oba grada jako slabo istraženi.

Naša obala i gradovi spominju se u različitim mitskim pričama što su izravni odrazi filozofske misli i grčkog poimanja svijeta.

KREŠIMIR ČVRLJAK

Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe (HAZU), Zagreb

Filozofija s antičkog mediterana u filozofiji renesanse s hrvatskog Jadrana

Nosiva označnica sveukupnog europskog humanizma i renesanse 15. i 16. st. kao razdoblja kulturno receptivne okrenutosti antičkim autorima *eminentissimo modo* važi za hrvatske renesansne humaniste i njihovu kulturno receptivnu okrenutost grčko-rimskom opuskuarnom anticitetu. Danas možemo sasvim utemeljeno, što prvredno znači dokumentirano ustvrditi da su zaista guste hrvatske prepletne niti u globalno istkanoj mreži europskog renesansnog humanizma za nas ovdje *in genere*, a filozofije *in specie*. Ta nosiva označnica podjedno je i pretpostavka temeljite klasične, nerijetko bilingvalne obrazovanosti hrvatskih renesansnih humanista. Desetci su grčko-rimskih filozofa čija su djela hrvatski humanisti prevodili, tumačili, popratili bilješkama i drugim traduktološkim instrumentarijem. Osim što su se hrvatski renesansni filozofi potvrdili kao kultori općeg grčko-rimskog anticiteta, u ne manjoj mjeri i s ne manjom vrsnoćom iskazali su se kao tumači, prevoditelji i izdavači prvenstveno grčko-rimskog filozofskog ubaštinjenog opuskuarnog zavještaja. Prema tome, djelom dokazana i potvrđena ravnopravnost hrvatskih renesansnih filozofa s drugim istaknutim europskim filozofima i sudionicima u filozofskim zbivanjima renesansne Europe već sama za sebe govori o stupnju i načinima uključenosti hrvatskih renesansnih filozofa u filozofski život učene renesansne Europe (*Europa docta*).

JOSIP ĆIRIĆ

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Zadru

Filozofija kao lijek za dušu: Antički korijeni psihološke intervencije

Već površni pregled središnjih pitanja kojima su se bavila najveća imena povijesti filozofije otkriva kako je riječ o artikulaciji načina kako postati bolji čovjek, olakšati probleme življenja pomoću izvjesne metode. Ako se složimo s tezom Petera B. Raabea o povijesti filozofije kao povijesti odustajanja od primjenjivosti, te probleme danas je preuzela psihologija.

Ovo izlaganje bavi se pitanjem sličnosti antropoloških pitanja u filozofiji i suvremene psihološke intervencije. Sokratova majeutička metoda, imperativ stoika o ispraznosti filozofskoga argumenta koji ne popravlja ljudsko stanje, Aristotelov nauk o kreposti, metode su koje je jednostavno prepoznati u humanističkoj psihologiji Carla Rogersa, ili u zahtjevu za samoostvarenjem čovjeka kod Abrahama Maslowa. Konceptualnu i logičku analizu možemo vidjeti primijenjene u psihologiji kroz racionalno-emocionalnu bihevioralnu terapiju A. Ellisa.

Nadalje, analiziraju se posljedice suvremenih trendova pozitivnog obostranog transfera znanja između filozofije i psihologije, posebice na planu savjetodavne intervencije. Klinička filozofija i sve prisutnija praksa filozofijskoga savjetovanja identificirati će se kao nositelji izvorno antičkog shvaćanja filozofije kao umanjiteljice patnje, posebice u kontrastu s isključivom farmakološkom paradigmatom psihološkoga zdravlja.

BRUNO ĆURKO

Institut za filozofiju, Zagreb

Odjek Aristotelova nauka o mjestu u djelima Jurja Dragišića i Frane Petrića

Aristotel u četvrtoj knjizi *Fizike* definira mjesto kao granicu kojom je neko tijelo obuhvaćeno. Stoga je mjesto uvijek dano s predmetom; ne postoji 'prazno', jer bi prazno bilo mjesto lišeno tijela. Dva hrvatska filozofa, Juraj Dragišić i Frane Petrić, u svojim se djelima različito odnose prema Aristotelovu nauku o prostoru: dok Dragišić prihvaća Aristotelov nauku o mjestu, Petrić ga osporava.

Kad Juraj Dragišić u devetoj knjizi *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1489), u šestom poglavlju »Quo pacto Angelus sit in loco fit nova et acuta vestigatio«, raspravlja o mjesnom položaju anđela, on dakako filozofski razmatra što je prostor ili što je u prostoru. Dragišić pritom razlaže nekoliko različitih nauka o prostoru, pozivajući se prije svega na Aristotela, potom i na Averroesa, Avicennu i sv. Tomu Akvinskog. Kao i Aristotel, Dragišić tvrdi kako je mjesto zaista granica onoga što je umješteno: »Ništa nije u mjestu zbiljski osim tijela.« (*Nil enim est in loco actu, nisi illud sit corpus*).

Kad Petrić u prvoj 'knjizi' *Pancosmije*, četvrtog sveska *Nova de universis philosophia* (Ferrariae, 1591), raspravlja o fizičkom prostoru (»De spacio physico«), on polazi od tvrdnje »da je prostor različit od umještenih tijela«. Za razliku od Aristotela, Petriću je prostor po svojoj naravi i po vremenu prije tijela. Prostor se naziva mjestom (*locus*) samo ako umješta tijelo; mjesto je po svojoj naravi, prije negoli se u njega smjesti tijelo, dio cjelokupnog prostora (*spatium*). Za Petrića prostor je tjelesan jer ima tri dimenzije, ali i netjelesan jer mu nedostaje otpornost i gustoća. Zbog tih razloga prostor je u Petrića »netjelesno tijelo i tjelesno netijelo« (*corpus incorporeum et noncorpus corporeum*). Ova su Petrićeva stajališta o mjestu i prostoru u funkciji izgradnje njegove vlastite filozofije prirode, u kojoj postoje četiri prvodobna unutarnja počela i temelji svih tijela: prostor, svjetlost, toplina i fluid.

BORISLAV DADIĆ

Odjel za filozofiju, Sveučilište u Zadru

Aristotelov nauk o aktu

Aristotelov nauk o aktu jedan je od najzanimljivijih njegovih otkrića, kako za njegovu metafizičku misao tako i za razvoj zapadne metafizičke misli koja je slijedila nakon njega. Ovaj nauk nastaje u okviru njegovih metafizičkih istraživanja o biću i u okviru njegova rješenja velikog filozofskog problema njegovih prethodnika – promjene ili kretanja. Ovom rješenju je prethodilo njegovo otkriće analogije bića, koje će se dosljedno prenijeti i na pojam akta. Naime, poznato je da je Aristotel za pojam akta koristio dva grčka izraza: općenito prihvaćeni pojam – *enèrgeia* (*ἐνέργεια*) i izraz koji je on sam skovao – *entelècheia* (*ἐντελεχεία*). Isto tako je poznato da je Aristotelovo shvaćanje pojma akta neodvojivo od njegova pojma potencije (*dynamis* – *δύναμις*), budući su njemu akt i potencija dva osnovna značenja bića. Naša je nakana istražiti Aristotelovo cjelovito naučavanje o aktu, kroz kritičku analizu trostrukog shvaćanja akta, tj. akta kao: promjene, postojanja i djelovanja. Ova bi analiza također trebala pokazati i adekvatnu primjenu pojmova *enèrgeia* i *entelècheia* u odnosu na njegove ostale temeljne metafizičke pojmove, poput forme i materije, te supstancije i akcidenata. Posebno će se naglasiti dinamička komponenta Aristotelova shvaćanja akta, te njegovo prvenstvo u odnosu na potenciju. Na kraju će se pokazati Aristotelov originalni doprinos u razvoju metafizičke misli s njegovim naukom o aktu, te pretpostavke za buduće otkriće bitka kao akta bivstvovanja (*actus essendi*).

HEDA FESTINI

Rijeka

Osnovni vid uvira Mediteranske filozofije u svjetsku

Ne samo da Mediteranska filozofija pridonosi postanku i daljem razvoju svjetske filozofije, nego joj daje osnovni pečat.

Kratka analiza glavnih sastojaka, kao što su:

- 1) grčko-judejska i latinska skolastika,
- 2) uloga magije i misticizma,
- 3) otvaranje znanstvenog interesa naročito od arapske skolastike,
- 4) povijesno vrijeme i čovjekova borba za sebe, od Renesanse sve do dvadesetog stoljeća,

treba pokazati (uz osobiti osvrt na naše filozofe), da je osnovni vid Mediteranske filozofije **oplemenjivanje svijeta**.

Budućom zadaćom Mediteranske filozofije naznačit će se pronalaženje putova kako da se koncept mogućnosti, kao njezina glavna tekovina u dvadesetom stoljeću, osigura u perspektivi oplemenjivanja svijeta – najvjero-dostojnijoj perspektivi svjetske filozofije.

**Mediteran – između onog općeg i pojedinačnog –
mediteransko propitivanje humaniteta Alberta Camusa iz
suvremene vizure filozofijskog promišljanja**

Mediteransko nasljeđe kulture, filozofije, povijesti i umjetnosti nepregledan je univerzum procesa, informacija, sinteza i imaginacija. Sam po sebi, Mediteran se nadima kao jedna opća imenica takvog opsega da predstavlja rod u kojem je velik dio opće europske kulture uvijek jedna od njegovih vrsta. No, ipak, riječ je o dojmu koji ne može težiti precizno utvrđenoj konstataciji već jedna opća opservacija koja samo pokazuje da zamisao o zahvaćanju u smisao Mediterana kao nasljeđa ili suvremenosti predstavlja jedan ogroman, ali nikad dokraja dovršen posao.

Kao opće i široko obuhvatno ime, mediteranski prostor, onaj virtualni i onaj stvarni, otvorio je prostor mnogim iznimnim osobnostima koje ukazuju na pojedinačni značaj svake od njih. Neizbježno, one ne mogu u kontekstu mediteranskog prostora predstavljati više od pojedinačnog slučaja koji nikad ne mogu obuhvatiti cjelokupni doseg pojma mediteranskog. Ali ono što mogu je obznaniti one vlastite dosege koji ukazuju na vrijednost onoga što im je u mediteranskom prostoru otvoreno da misle, stvaraju i žive. U kontekstu Mediterana tu je uvijek prisutna jedna dimenzija napetosti između općeg i pojedinačnog, između napora da se izrazi duh vremena i nasljeđa, vlastito slaganje i neslaganje s njim, ali i promišljanje koje može probiti duh danog. Jedna od takvih filozofskih i umjetničkih osobnosti je Albert Camus. Kao jedna od danas gotovo zaboravljenih figura mišljenja i umjetnosti njegovo propitivanje humaniteta u djelima kao što su *Mit o Sizifu* i *Pobunjeni čovjek* svojevremeno su ostavili dubok trag iza sebe. Iako on nije napisao svoje pismo o humanizmu kao što je Heidegger (ni s takvim začudnim prolepsama), njegovo djelo se čini kao poseban slučaj jednog općeg govora o humanizmu suprotstavljen i zasigurno najpoznatijem intelektualcu svog doba, Jeanu Paulu Sartreu, *intelektualnom hegemonu* (Tarle) onog doba. Postoji iskušenje da se Camusa u toj konstelaciji dovede u vezu s, recimo, stoicizmom, no time bismo promašili bit u odgovaranju na pitanje koliko bi njegov humanizam imao snage biti suvremeni humanizam, a koliko nova tehnika interpretiranja (čitanja, deskripcije, dekonstrukcije

itd.) istog. Stoga mi je namjera propitati, naravno u domeni samog pitanja, suvremenu mogućnost tvorbi Camusovih promišljanja o povijesti, humanizmu, politici i umjetnosti kao i danas uočljivi pomak u odnosu na prijašnje dosege u propitivanju etičnosti, politike i umjetnosti na mediteranskom prostoru.

ZLATKO IVAN JURAS

Matica hrvatska, Podstrana

Filozofija prirode u Petrića i Boškovića i suvremena znanost

Mediterransko-hrvatski korijeni suvremene filozofije i fizike u renesansnom okretu prirodnoznanstvenog rakursa, temeljno su postavili nove pristupe u sagledavanju pojavljivanja materijalnog univerzuma. Filozofija prirode u Frane Petrića i Ruđera Boškovića dala je poticaje klasičnoj newtonovskoj fizici za prijelaz u suvremenu fiziku u kojoj determinizam postaje sekundaran spram poimanja cjeline. Petrić postavlja jedinstvo svijeta u kontinuitet svjetla – svjetlosti koje se iz duhovnog prostora prelama u fizički po potencijama eterskih sfera kreirajući zbiljsku gustoću prostora stvari. Svjetlo zatvara krug spajajući fizičko i duhovno na rubu beskonačnosti – bezmjerja. Time problem beskonačnosti u konačnosti postaje zrenje konačnog univerzuma u krugu svjetla kao beskonačne sveze stvari što anticipira prostor Einsteinove teorije relativnosti. Kako se Petrić bavio transformacijama svjetla u proizvodnji stvari materije i prostora, tako se Ruđer usmjerio na nalaz fizikalnih načela i sagledavanje cjeline materije po učenju o finalnosti uzročnosti. Ruđer je iz početne dedukcije načela neprekinutosti, te dvojnog načela suprotstavljenih sila i njihove dinamike, geometrizirao prostor, prevladavajući klasični descarteoovski dualizam jedinstvenom metodom koja razmatra stvari prirode. Beskonačnost višeg stupnja svodi se finalnošću uzročnosti, na jedinstvo beskonačnih sila koje proizvode konačnost stvari i prostora, tj. red na rubu kaosa, i ujedno red mišljenja koji odgovara suvremenoj teoriji haosa u multidimenzionalnom faznom prostoru pojava. Prirodnocentrični pristup fizici u Petrića i Ruđera po prirodnim počelima – načelima svjetla i prasila, vodi suvremenijem nelinearnom znanju o stvarima za razliku klasične newtonovske fizike.

DUNJA JUTRONIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Mariboru

»Pobuna Dalmoša« – neka razmišljanja o višedijalektalnosti

Nedavno je Danko Plevnik u *Slobodnoj Dalmaciji* (20. 1. 2007.) objavio članak pod naslovom »Pobuna Dalmoša« u kojem na raznim primjerima, pokušava pokazati kao Dalmatinci, konkretno dalmatinski sportaši, umjetnici i intelektualci sve učestalije odbijaju službeno govoriti hrvatskim književnim jezikom i sve se više služe splitskim govorom.

Pošto se bavim proučavanjem urbanog splitskog govora istražila sam i analizirala govor Tonija Kukoča, sada bivšeg igrača NBA lige koji uglavnom živi u Americi, zatim pobjednika Wimbledona Gorana Ivaniševića i juniorske svjetske rekorderke u skoku u vis Blanke Vlašić.

Na osnovi te analize iznijet ću neka razmišljanja o višjejezičnosti/višedijalektalnosti: a) Ako je ontološki status dijalekta i jezika isti, njihov sociološki je drugačiji – a ova razlika ne pristize iz geneze niti strukture nego iz njihovih društvenih funkcija; b) Višjejezičnosti/višedijalektalnosti su i fundamentalni i vrlo uobičajeni u jeziku općenito. Jednostavnija opcija da se jednojezičnost uzme kao norma, a i kao normalno stanje stvari, jest samo rezultat racionalizacije i stoga se s takvim pristupom ne može objasniti ni najuobičajenija komunikacijska situacija niti to može biti polazište teorijskog objašnjenja, bilo jezika bilo jezičnih promjena. Ne smijemo ostati slijepi na dinamiku raznih kodova pogotovo ne u ovom podneblju Mediterana.

TONČI KOKIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Koliko ima teorija evolucije?

Jedna od najutjecajnijih i najkontroverznijih znanstvenih teorija jest teorija biološke evolucije. Utjecaj teorije evolucije je u paradigmatском okviru pod koji potpadaju kozmičke, brojne društvene (političke, etičke, gospodarske) i biološke promjene, a kontroverze su uglavnom znanstveno-religijske (i to krajnje pojednostavljene). Teorija biološke evolucije prihvaćena je kao neosporna činjenica, no bez konsenzusa oko principa koji pokreću preoblikovanje i umnažanje organskih formi. Prema uzrocima evolucijskih promjena može se govoriti o više različitih teorija evolucije (autogenetskoj teoriji po kojoj je princip perfekcije imanentan živom svijetu, teoriji učinaka uporabe i neuporabe kombiniranoj s nasljeđivanjem stečenih osobina, teoriji koja tvrdi promjene inducirane od strane okoliša, saltacionističke (makromutacijske) teorije, besciljno (stohastičko) preoblikovanje organizama i promjene putem slučajnih varijacija i prirodnog odabira. Suprotno općem stavu koji prati teoriju evolucije, nikako nije riječ o završenoj jedinstvenoj teoriji nego dinamičnom području u kojem se može naći barem šest različitih teorija. Ispitivanje alternativa standardnoj teoriji ukazuje na razlikovanje s obzirom na broj uzroka kojima se objašnjavaju uzroci evolucijskih promjena: starije teorije koriste monističko, a kasnije teorije sintetičko objašnjenje pomoću više čimbenika. Suвременa pretpostavka, poput teorije morfofenetskih polja, zadire u samu bit standardne teorije evolucije poričući princip prirodnog odabira.

SLAVKO KOVAČIĆ

Hvar

Od prakticiranja ka »tehnicananju« politike

Mediteran je prostor susreta. Susretanje s jedne strane znači komunikaciju, aktivnost, otvorenost, prožimanje, dok s druge strane znači i sukob, često i rat, uništenje, istrebljenje. Susretanje je, dakle, istodobno opasnost i šansa, prijatna i prigoda, mogućnost iščeznuća i predložak za novi kvalitet, što se na Mediteranu jasno ogleda. Neprestani napon, odnosi harmonije i suprotnosti, sličnosti i različitosti, pokazuju Mediteran u bitnom upravo kao prostor posredovanja, a posredovanje kao uvjet mogućnosti nečeg takovog kao što je Mediteran.

Jedno od temeljnih posredovanja, iz kojeg proizlaze ostala, jest odnos čovjeka i čovjeka, što bi se, govoreći jezikom pitanja, moglo drugačije odrediti kao pitanje mogućnosti i svrhe ljudske zajednice, odnosno biti političkog. Na Mediteranu je, između ostalog, izvorište dva, mogli bismo reći oprečna, ali određujuća pristupa ovom pitanju: tzv. tradicionalni pristup politici – antičkogrčko shvaćanje politike kao djelovanja slobodnih i jednakih građana, koji u državi kao političkoj zajednici ozbiljuju bitne svrhe ljudskoga dobra i pravednog života, čiji najreljefniji izraz nalazimo kod Aristotela (*philosophia anthropina*), dok je s druge strane ono što nazivamo novovjekovnim pristupom politici, koji predstavlja nasuprotni pol antičkogrčkom određenju odnosa. Radikalni obrat nastupa upravo s Machiavellijem, a raščlambom njegova djela razabiru se i utjecaji na suvremenost.

MISLAV KUKOČ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Hrvatski identitet i multikulturalnost Mediterana u doba globalizacije

Struktura hrvatskog identiteta, povijesni procesi njegova oblikovanja i njegov sadašnji i budući socio-kulturni razvoj kretat će se između samoodređenja i integracije u euro-atlantske i globalizacijske procese. Hrvatski nacionalni i socio-kulturni identitet gradi se na trima europskim regionalnim kulturnim tradicijama, te u tome kontekstu sadrži tri bitne komponente: srednjoeuropsku, mediteransku i južnoslavensko-balkansku.

Projekt koji se predstavlja u ovome priopćenju ima za cilj istražiti najmanje poznatu sastavnicu hrvatskog identiteta, a to je mediteranska komponenta. Riječ je o istraživanju mediteranskih multikulturnih i civilizacijskih obilježja i posebnosti, te njihove participacije u stvaranju hrvatskog kulturnog i političkog identiteta, na jednoj strani, kao i u oblikovanju novog europskog kulturno-civilizacijskog identiteta u globalnom kontekstu, na drugoj strani.

Posebna se pozornost posvećuje religiji kao jednom od ključnih odreditelja kulturnog identiteta, kako u hrvatskom, tako i u širem mediteranskom multikulturnom i multireligijskom kontekstu. Uzajamni utjecaji religijskog, kulturnog, nacionalnog i političkog čimbenika u mediteranskom okružju promotrit će se poglavito u kontekstu sudara tradicijskih i modernizacijsko-globalizacijskih relata.

RAZME KUMBAROSKI

Struške večeri poezije, Struga, Makedonija

Filozofija Mediterana ili od krika do magije

Na svijetu postoji veliki broj jezika, veći nego što su to i u snu pomislili oni što su nekada filozofski razmišljali o propasti Babilonske kule ili Atlantide. I sam Herodot priča kako su Mediteranski korijeni filozofije mnogo bliži tim jezicima i krikovima špiljskih Evropljana koji su mnogo sličniji cvrkutanju i pjevanju slijepih miševa.

Za sam Mediteran ili za to Sredozemno more, s njegovim prizvukom i povijesnim opstankom od pustinjske, alpske ili kontinentalne klime, nižu se mnoga filozofska djela.

Svi ti umovi, iza sebe ostavljali su duboke i trajne funkcionalne tragove i korijene kroz svetišta povijesno-gnoseološkog i geološkog opstanka, mnogo pisanih knjiga i stranica. Filozof ispred velike duge samoga Mediterana, kao da je pjevao »Domovina ti je do tamo – do mjesta, gdje srce veselo kuca....«

HRVOJE LORKOVIĆ

Grossklein, Austrija

Monoteizam kao izraz sredozemne filozofsko-vjerske kulture

Razmotrit će se hipoteza da je monoteizam izraz političkih prilika koje omogućuju filozofske usporedbe među tradicionalnim vjerskim uvjerenjima. Takve prilike vladale su tisućljećima na obalama Mediterana gdje su geografske činjenice dopuštale izmjenu dobara, među njima i vjerskih uvjerenja. Spomenut će se primjeri vjerskih predaja koje potkrepljuju spomenutu hipotezu. Vrijednost studija monoteizma ne treba međutim tražiti u mogućnosti da se njime ostvari bratstvo ljudi i naroda. Ona prije leži u tome što se u njegovu okviru može potpunije analizirati značaj kako vjerskih i političkih, tako i povijesnih stajališta.

Petrićev *Aristoteles exotericus*: katalog oprekā između Platonove i Aristotelove filozofije o Bogu

Na kraju sedme folijacije prvoga izdanja *Nove filozofije* (1591) uvrstio je Frane Petrić i tri svoja izvorna djelca o Platonu i Aristotelu, koja je napisao u listopadu i studenom 1589. godine. Među njima je bio i spis, koji je u pismu Valoriju 27. studenog 1589. naslovio *De platonicae philosophiae cum christiana consonantia et Aristotelicae ab utraque disonantia*, a 1591. objavio pod naslovom *Aristoteles exotericus* na osam stupaca velike četvrtine.

Pozivajući se na istraživanja objavljena u trećem i četvrtom svesku svojih *Discussiones peripateticae* (1581), Crešanin je sažeto nanizao mjesta, gdje se očituje da je katoličkim predajama »Aristotel protivnik i neprijatelj« (*Aristoteles adversarius et hostis*), a »Platon prijatelj« (*amicus Plato*), i to s istom svrhom za koju se već založio u posveti *Nove filozofije* papi Grguru XIV.: da Platonova filozofija u katoličkim školama zamijeni Aristotelovu. Petrićev katalog sadržava 43 opreke između Platonovih i Aristotelovih tvrdnja o Bogu i odnosu Boga prema svijetu i čovjeku, najčešće se pozivajući na *Timeja* od Platonovih djela, a na *Metafiziku*, *Fiziku* i *O nebu* od Aristotelovih djela. Samo prvih sedam opreka opisuju narav i obilježja Božja, deset se bavi odnosom Boga i svijeta, devet psihološkim temama u najširem smislu i zaključno o čovjekovoj duši, a posljednjih jedanaest etičkim temama, prije svega odnosom Boga i čovjekove sreće.

Petrić je ovim katalogom ponudio jedan nacrt filozofske teologije, koja dakako započinje izlaganjem o Božjoj naravi i obilježjima, ali se postupno širi i na granična pitanja s ontologijom, fizikom, psihologijom i etikom. Time Petrić pokazuje kako se filozofska pitanja o Bogu izriču i rješavaju u sustavu filozofskih disciplina, tj. zahtijevaju cijeli tematski prostor filozofskoga mišljenja. Ne samo da se *Aristoteles exotericus* u kompozicijskom smislu bitno razlikuje od izlaganja filozofske teologije u *Panarchiji*, dakle u istim koricama, nego nudi novi ustroj za izlaganje filozofije o Bogu.

Crkveni je cenzor popratio Petrićevo djelce jednom kratkom bilješkom. Prigovor cenzora de Luga upućuje čitatelja kad Aristotelov nauk može biti pohvaljen, a kad ne smije: može biti pohvaljen kad se Aristotelov nauk uzi-

ma kao »ropkinja i sluškinja svete teologije« (*serva et ancilla sacrae Theologiae*), a ne smije kad se s pomoću te filozofije žele podastrijeti i dokazati sveti nauci. Premda je uvjeren da je aristotelizam neplodan pri izlaganju kršćanske poruke i zbog toga Petrićev istomišljenik, cenzor o Petrićevu tezariju Platonove filozofije, koji stoji u suglasju s katoličkom predajom, šuti, pa prema tome šuti o svrsi i dostignućima Petrićeva pokušaja u djelcu *Aristoteles exotericus*.

TONČI MATULIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Istraživanje korijena mediteranske bioetike – Etika vrline i sreće kao *conditio sine qua non*

Postoji li uopće jedna regionalna, upravo mediteranska bioetika? Ako postoji, nameće se pitanje o njezinim teorijskim korijenima? Ako njezini teorijski korijeni uistinu počivaju na sveobuhvatnome kulturnom tlu mediteranskoga kompleksa, onda nije beznačajno pitanje o njezinom odnosu prema drugim regionalnim bioetikama. Međutim, odgovor na pitanje o teorijskim korijenima mediteranske bioetike podrazumijeva također odgovor na pitanje o njezinim praktičkim – upravo etičkim – korijenima. Drugim riječima, koja etika može stajati i stvarno stoji u temeljima mediteranske bioetike, kao njezin odlučujući *raison d'être* regionalne bioetike? Pritom regionalno određenje bioetike kao mediteranske ne označava puko zemljopisno razgraničenje, nego podrazumijeva i uključuje bitne elemente historijske realizacije jednoga kulturnoga kruga koji je pokazao i pokazuje svoje enormne teorijske i praktičke učinkovitosti na razini stvaranja jedne zasebne, upravo Zapadne civilizacije. I upravo kao što kompleks Zapadne civilizacije, svojom misaonom prodornošću i praktičkom učinkovitošću, probija i nadilazi okvire zemljopisnoga ograničenja, to isto se razložno može očekivati od regionalne mediteranske bioetike u kojoj ono regionalno ima značenje začeca, kolijevke i izvora ideje koja određuje, karakterizira i uvjetuje ljudsko istraživanje smisla i sreće iz jedne metapovijesne perspektive. Izvanjsko, tj. civilizacijsko istraživanje smisla i značenja korijena mediteranske bioetike u slijedećem koraku treba ustupiti mjesto unutrašnjem, tj. filozofijskom istraživanju smisla i značenja njezinih korijena. U tom smislu treba istražiti odgovore na nekoliko temeljnih pitanja. Prvo, gdje i kada je nastala mediteranska bioetika? Drugo, tko zastupa i zagovara mediteransku bioetiku? Treće, u kakvom je odnosu mediteranska bioetika prema drugim, uvjetno rečeno, regionalnim bioetikama, u smislu onih bioetikâ koje civilizacijski pripadaju istom kulturnom krugu, dakle zapadnjačkome, ali se od mediteranske bioetike razlikuju iz perspektive metodološkog i epistemološkog momenta etike. Četvrto, koje je mjesto rezervirano za etiku u mediteranskoj bioetici? Peto, i najvažnije, koja etika stoji u temeljima mediteranske bioetike, ali ne samo u smislu jedne zasebne etičke teorije nego kudikamo više u smislu jedne povijesne etičke tradicije

koja uspijeva čovjeka, i kao pojedinca i kao društveno biće, u njegovom konkretnom životu orijentirati prema onim vrijednosnim ciljevima koji su u stanju osigurati mu sretan i blažen život, tj. garantirati mu život dostojan čovjeka kao razumskog i slobodnog bića? Šesto, a u ovisnosti od odgovora na prethodna pitanja, nosi li mediteranska bioetika u sebi uistinu takav vrijednosni i misaoni potencijal koji je kadar izvršiti trostruku povijesnu zadaću u sadašnjem stanju znanstveno-tehničke civilizacije. Prvo, je li mediteranska bioetika kadra ponuditi argumentirano izbjavljenje suvremenoga čovjeka iz degradirajućeg zagrljaja etičkoga relativizma, zastupljenog u predlošcima suvremenih proceduralnih (bio)etikâ? Drugo, je li mediteranska bioetika kadra ponuditi smisljeno izbjavljenje suvremenoga čovjeka iz hegemonističkoga zagrljaja tehnicizma, zastupljenoga u predlošcima suvremenih libertarskih – *laissez faire* – (bio)etikâ? Treće, je li mediteranska bioetika kadra ponuditi svrhovito izbjavljenje suvremenoga čovjeka iz smrtonosnoga zagrljaja društvenoga napretka bez ograničenja i pod svaku cijenu, zastupljenoga u predlošcima individualističkih (bio)etikâ kvalitete života? Ove zadaće mediteranske bioetike daju naslutiti da ona nipošto nije tek jedan puki geopolitički, nacionalistički i sektaški pothvat, nego jedan istinski filozofski pothvat vrijedan svekolike pozornosti.

JOSIP MUŽIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Splitu

Augustinovo shvaćanje tolerancije

Tolerancija je relativno moderni pojam, ali ne i stvarnost koju ona označava. Doista izazovi suživota u različitosti od davnina su se pojavljivali i na njih se davao odgovor na više načina i u različitim društveno-povijesnim okolnostima. Augustin se u više navrata bavio tom problematikom i rješenja koja je on ponudio imala su značajan odjek. Je li on pri tome bio dosljedan ili jednostavno oportunist kako ga neki optužuju? Je li bio zagovornik korištenja prisile na vjerskom polju ili je poštivao slobodu savjesti? Da li njegovi stavovi tvore skupa jednu konzistentnu cjelinu ili su međusobno neusklađeni pa čak i proturječni? Za doći do odgovora nužno je istražiti što je stvarno on učio sagledavajući to u kontekstu cjelokupne njegove misli i vremena u kojem je živio. Na osnovi toga može se onda bez pristranosti i objektivno vrednovati njegova postignuća i(li) nedostatke u obradi ove tematike. To je posebno značajno ako imamo na umu da i danas neki, na tragu Voltaira, osporavaju Augustinova shvaćanja kao zagovaranje vjerske netolerancije. Tema je intrigantna jer doprinosi osvjetljavanju jednog djela prošlosti na kojem je izgrađena suvremena zapadna civilizacija i dozvoljava sagledati bolje razvoj kršćanske misli na ovom području.

ŠIME PILIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu

Jedan od profesora filozofije 18. st. ili veličina malenih: Prilog biografiji fra Filipa Pilića

Dalmatinski su franjevci, i sami ukorijenjeni u mediteransku tradiciju, doprinijeli i hrvatskoj filozofskoj baštini i, dakako, specifičnosti mediteranskog multikulturnog prostora. Cilj je ovomu radu iznijeti neke biografske podatke o Filipu Piliću, profesoru filozofije. On je 1735. nastavnik filozofije u Kninu, a desetljeće kasnije lektor filozofije na Visovcu. Štoviše, visoko učilište filozofije javlja se na Visovcu prvi put uopće 1745. i vezano je uz njegovo ime: »Lectores philosophiae, Vissovatii M. V. P. Philippus Piglich, lector moralis«. Uz njegovo ime filozofija na Visovcu može se vezati i kasnije.

U kolovozu 1746. nalazimo ga u Veneciji, u franjevačkom samostanu Della Vigna gdje je »Lettore Teologo, e Predicatore della lingua Illirica Servo«. Sljedećih osam godina je vojni kapelan hrvatskim jedinicama mletačke vojske na talijanskom tlu. Godine 1754. Sveta Stolica imenuje ga definatorom Provincije Presv. Otkupitelja. Natjecao se (ali nije izabran) za skradinskoga biskupa.

Filozofsko učilište skolastičke filozofije djelovalo je na Visovcu u 18. st. diskontinuirano: 1745.; 1749.; 1770/71. i 1771/72. godinu. Prve navedene godine F. Pilić je profesor, 1749. to je njegov školski kolega, čuveni putopisac J. Pletikosa, a 1770. i 1771. Pilić je gvardijan na Visovcu.

On ne spada u znamenite filozofe Hrvatske i o njemu se može govoriti u kontekstu veličine malenih. Rođen je u Brištanima 1703. a umro u Šibeniku 1773. godine i njegov životopis još nije cjelovito istražen.

KRUNOSLAV PRANJIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Mediteran – emanacija triju monoteizama

Vezujući se uz t. 3. sugeriranih tematskih okvira, opisom triju religijskih tradicija (židovske/kršćanske/islamske) posredovao bih komplementarno moguću globalnu etiku kakvu zagovara A. Chouraqui knjigom »Deset zapovijedi danas«.

MILENA RADOVAN BURJA

Sveučilište u Zadru

**Uloga filozofije kao *paideiae* u razvoju slobode i demokracije
– mediteranski korijeni i suvremeni izazovi**

Promišljanje odgojne uloge filozofije kao sredstva razvoja ljudske slobode i demokratske osviještenosti društva tragom sokratovskog dijaloškog i kritičkog pristupa kao primjera filozofije koja odgaja, preko primjera onemogućavanja i prepreka težnji za slobodom i univerzalnom humanosti, do današnjih izazova s obzirom na složenosti pluralističke stvarnosti, da bi se aktivirale intelektualna i moralna odgovornost.

Pojam navike kod Aristotela

Aristotelov nauk o navici, osim toga što je važan i bogat u sebi, predstavlja temelj potpunijeg shvaćanja njegove teorije o vrlinama, a time i njegove cjelokupne etike. Osnovne ideje ove problematike kroz cijelu povijest filozofije često su budile interes, a i danas njegov nauk tvori jezgru razmišljanja o navici te je neminovno polazište suvremenih spekulacija. Stoga ćemo se uz obradu glavnih tekstova o navici u Aristotelovim djelima osvrnuti i na interpretaciju talijanskog filozofa Luigi Pareysona koji smatra da kako je Aristotelova originalnost u ideji vezivanja dvaju različitih pojmova *éthos* i *héxis*. Pareyson osobito osvjetljava vezu u kojoj *éthos* završava da bi dao mjesto *héxisu* te objašnjava kako *héxis* može proizići iz *éthosa*.

U prvom redu iznijet ćemo razliku i odnos između *héxis* i *éthosa* te kako oni mogu biti izvor navici, koja je kao takva rezultat i uvjet čovjekovog djelovanja. Po Aristotelu, preko ponavljanja čina navika omogućava da čovjek bude onakvim kakvim se sam čini, gdje se događa prijelaz sa slobode na neophodnost te s truda na spontanost. Drugim riječima, one radnje koje su samoj volji u početku predstavljale napor i trud, nakon postizanja navike iste radnje obavlja spontano i lako. Ovu vlastitost navike Aristotel smatra vrlo važnom u odgoju i politici radi čega se može reći kako je ova tema i u današnjem vremenu vrlo aktualna.

Heideggerova ontologijska analitika bivstvovanja u izvornoj matrici grčkog mišljenja

Rasvjetljavanje u kontinuumu svih objelodanjenih saznanja, »aporija« fundamentalne ontologije kao izvjesnosti Heideggerove vlastite egzistencije u punom kompatibilitetu bića odnosno djelatnog (egzistentnog) subjekta kao onog konstituensa razumijevanja horizonta vremena u egzistenciji vremena kao vlastitom građevnom planu ubačenosti u svijet, jest temeljno ontološkog – ontičkog prvenstvo pitanja svih pitanja Heideggerove filozofije.

U suvremenoj filozofskoj misli Heidegger upravo najzornije u izvornoj antičkoj vokaciji misli, traži, pronalazi, fundira te hermeneutičko-fenomenologijski suptilno interpretira ono ontičko, ono ontološko, ono predontološko, a sve u punoj tematskoj-predmetnoj svezi i glede smisla samog čovjeka, pitanja o samom bitku na jedan samo njemu svojstven način, sposobnost i mogućnost, što ga u nekim posljedičnim modalitetima promišljanja samog bitka bića i njegova smisla možda antropologijski permutira i s Marxom.

Upravo u tematiziranju antičkih korijena filozofije nije moguće nadići Heideggera posebno ma koliko postojalo nesuglasica glede njegova filozofijskog opusa jer suštinu bića, bitka, zatim njegove ekstaze budućnosti, prošlosti, sadašnjosti, daju određene supstancijalne odgovore poglavito u fenomenu budućnosti kojoj smo i sami u njenoj moralnoj konvulziji bitno podređeni kao neautentična bića, bića koja zbog autentičnog bivstvovanja moraju i mogu iznalaziti odgovore i instrumentarije u ljudskoj etičkoj inherentnosti za prevladavanje moći, zarobljenosti, ništavnosti pod ono tehničko, ono tehnološko, dakle onog u sirovoj biti predmetnosti materijala tehnike kao nametnutog usuda čovjeka, civilizacije, u smislu bivstvovanja.

Filozofija Mediterana: interkulturalni i socio-etički pogled

U svom je začetku interkulturalna/komparativna filozofija bila ponajviše definirana i pod utjecajem zapadno – istočne paradigma (Europa i Azija). Kasnije, pedesetih i šezdesetih godina 20-og stoljeća, svoj začetak doživljava i Afrička i Latinoamerička filozofija, da bi, nakon toga, s pojavljivanjem nove interkulturalne hermeneutike (R. A. Mall), koja je poznata i kao »*changing the heading*« (*le cap*; Derrida), interkulturalna/komparativna filozofska misao bila usmjerena na sjeverno – južnu vertikalu.

Kako se Mediteran, i geografski i povijesno, referira na skriveno središte tih događaja, on postaje mjesto nove socio-etičke paradigme u doba globalizacije. E. Dussel smatra da možemo govoriti o Azijsko – Afričkom – Mediteranskom (ovdje Mediteran također obuhvaća i Latinsku Ameriku preko kolonijalnih veza koje je imala s Europskim »modernitetom« a posebice sa Španjolskom) svijetu koji još od Hegela nije prepoznat kao središte svjetske povijesti, i koji, u 20. stoljeću, biva ožvjljen jedino preko nove implementacije lokalno etnografskih i filozofskih interkulturalnih studija.

U suvremenom su svijetu, problemi siromaštva i globalne nejednakosti, koji se najviše mogu uočiti na Jugu (Afrika, Azija i Latinska Amerika), vjerojatno najvažnija socio-etička pitanja koja će biti, u budućnosti, upućena i riješena putem filozofije. Tragom razdoblja ekstenzivne Europske kolonijalne ekspanzije u Africi, Aziji i Americi, i kritički razmišljajući o, socio- kao, i o političko-etičkim posljedicama te ekspanzije, Mediteran se, kao središte praktično i pragmatično orijentirane paradigme u filozofiji, nameće kao prostor interkulturalnog dijaloga između perifernog Juga, na jednoj strani, i dominantne Europsko/Sjeverno Američke ekonomsko globalno kulture sa svojim Grčko/Mediteranskim korijenima na drugoj strani. Ovaj sudar traži od Zapadne filozofije da kritično ponovno promisli svoju ulogu u povijesti i u budućnosti filozofije te da pridonese ideji »*just justice*« (L. Gordon) novog globalno ekonomskog, političkog i kulturnog poretka.

GORDANA ŠKORIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

**Umjetnost i kultura:
utemeljenje i kraj moderne u talijanskoj filozofiji**

U razlici spram Descartesa, Vicova filozofija je vezana sa središnjom ulogom umjetnosti, što je opća karakteristika moderne kao takve. Zanimat će nas dosezi Vicovog utemeljenja moderne u talijanskoj filozofiji, posebno i u odnosu na njegovu tezu da je umjetnost izvorište kulture.

G. Vattimo je, u suvremenoj talijanskoj filozofiji, u okviru te diskusije posebno zanimljiv u ispitivanju konceptualnih aspekata modernizma, estetskih modela ponašanja u globalnom razvijanju moderne kulture i ustanovljavanju estetsko-retoričke moći masovnih medija. Njegovim izlaganjima o kraju moderne i mogućnostima nove, postmoderne kulture tematizira se, stoga, i povijest bitka kao povijest kulture.

ŽELJKO ŠKULJEVIĆ

Univerzitet u Zenici

Mapa mediteranskog kirenaizma

Više začuđuje da je Aristip, smatra se rodonačelnikom kirenskog hedonizma, sokratovac, nego facat da je rodom iz mediteranske Kirene. Grad u kome se rodio, osnovali su nekoliko stoljeća prije grčki koloni, koji su došli sa otoka Tere. Po Pindaru, njegova porodica je bila najbogatija i najuzvišenijeg roda u cijeloj Libiji, čime se objašnjava činjenica što je budući hedonista, od malena, bio naviknut da živi u raskoši. Nikada ga nisu smatrali sokratovcem u pravom smislu te riječi (Platon ga nije podnosio, Ksenofont ga je mrzio, Eshin se neprestano svađao s njim, Diogen ga je smatrao neprijateljem vrline) što će biti razlogom spora među Sokratovim sljedbenicima. Svijet čulne realnosti kojem je on pripadao s jedne strane, te Platonov idealni s druge, implicira pitanje Sokratovog izvornog utemeljenja: hedonistički, kirenski ili onaj platonizirani Sokrat, kako sugerira najveći broj istraživača?

Brunovo poimanje čovjeka kao čovjeka kvalitete nasuprot suvremenog (Galilejevog) čovjek kvantitete

Renesansni iskorak na nove i još neutrte staze, otvorena vrata za nove potencijale i putokazi prema napretku (bez obzira na interpretacije cijelog renesansnog razdoblja i implikacije koje se odnose na sam koncept ljudskog razvoja) ogledali su se u različitim područjima ljudske djelatnosti pa tako i u filozofiji. U toj dimenziji sveopće otvorenosti prema novim mogućostima javljaju se dva tipa mislilaca, koji vode neprikriiveni rat za premoć svjetonazora čiji su predstavnici. Ti su tipovi mislilaca u opoziciji kao čovjek kvalitete naspram čovjeka kvantitete.

Suvremena sveopća dominacija znanstveno-tehničkog aparata, koji je postao općom ideologijom te jedina valjana i realna praksa moći, ukazuju na pobjedu metode filozofa-znanstvenika. Međutim, je li množina akumuliranih podataka dostatna da zajamči ispunjenost bića za kojom čeznemo i za koju nemamo bolju riječ nego – sreća? Nasuprot tome, prema Brunovoj viziji svijeta, koja pripada kvalitativnom poimanju istine, znati i biti se u velikoj mjeri poistovjećuju. No, ta dimenzija stvarnosti dostupna je pojedincima koji su dostigli višu razinu svijesti i raspoloživosti spram bitka, što im omogućuje da vladaju sobom i svijetom. U tom kontekstu valja shvatiti i Brunovo viđenje uloge i funkcije magije kao subjektivnog sredstva za samousavršavanje. To ujedno ne znači da on odriče važnost znanosti. I znanost i magija zajedno, u međusobnoj implikaciji, poima kao 'tehnike' u službi individualnog prosvjetljenja, dakle kao sredstva, a ne kao cilja sam za sebe ili mjerilo istine.

ALLEN TAFRA

Gimnazija Pula

Mediteran i propast Zapada

Kao izvor i mjesto zapadnih religija, velikih kultura i civilizacija, mediteranski je svijet nemoguće razmatrati drukčije negoli u sveobuhvatnosti njegovih doticaja, te posrednih i neposrednih utjecaja koje Mediteran kroz povijest širi. Koliko je pojam Mediterana teško ograničiti – čak i kad je uzet u rasponu ne većem od jednoga stoljeća – najbolje nam može posvjedočiti historiografija Fernanda Braudela. Francuski povjesnik argumentirano pokazuje kako je Mediteran mjesto na kojemu se pripremao i uzlet sjevernoatlantskoga svijeta u novome vijeku. Zapadno-europsko-američka civilizacija uobičajeno u mediteranski svijet smješta svoju idealnu domovinu. S druge strane, filozofija povijesti Oswalda Spenglera poziva nas da pokušamo odlučno razlučiti pojmove Zapada, Europe, antike i arapske kulture. U takvoj optici, Mediteran biva tumačen napose u kontekstu potonja dva pojma, da bi dijelom ponovno zadobio na značaju pri usporedbi gotike i renesanse, u sučeljenju arhetipova Sjevera i Juga. Spengler u zapadno-europskim obožavateljima Juga i antike vidi tek »žrtve Juga«; uključivši ovdje i Friedricha Nietzschea. Ono što Spenglera bitno spaja s potonjim filozofom – čijem se nasljeđu ipak i sam s ponosom pribraja – tematiziranje je propasti Zapada u njoj odgovarajućem kontekstu propasti antike. Ovdje je za obojicu od presudnoga značaja bespoštedna kritika »aleksandrizma« – civilizacijske tradicije slavnoga grada koji ujedno može predstavljati i najbolju paradigmu mediteranskoga multikulturalizma, kao i globalizacije općenito. Dakle, namjera je ovoga rada izložiti klasični kulturo-pesimistički tretman Mediterana u svoj kompleksnosti njegovih proturječja, zabluda, kao i krajnje dubokih uvida.

VESNA TUDJINA

Odsjek za povijesne znanosti (HAZU), Zagreb

Marko Antun de Dominis – izuzetnik našeg podneblja

Rabljanin Marko Antun de Dominis (1560.–1624.), senjski biskup, splitski nadbiskup, dekan windsorski, jedna je od najznačajnijih duhovnih pojava Europe početkom 17. stoljeća, čije su ideje više stoljeća prethodile njegovu vremenu, a život ostao zamagljen mnogim nepoznicama i predrasudama.

U vremenu kada se Reformacija utvrdila, a Protoreformacija bila u punom zamahu, kada je Europa duhovno, vjerski i politički raslojena i razdirana vjerski motiviranim ratovima, na istočnoj periferiji katoličkog utjecaja, javlja se Marko Antun de Dominis tražeći način mogućeg pomirenja među raskolima razjedinjenim kršćanskim crkvama.

Vođen idejom ujedinjenja, Dominis postavlja pitanje o biti i naravi kršćanske zajednice, a istražujući crkvi primjereno organizacijsko ustrojstvo, postavlja problem odnosa crkve i države, te time relevantno pitanje epohe.

Izmirenje i ujedinjenje svih kršćanskih crkava Dominis postavlja kao svrhu i krajnji cilj svog djelovanja – u viziji zajednice kojoj bi cilj trebao biti sloboda i zadovoljstvo njezinih subjekata, jer smatra da samo duhovna zajednica osnovana na demokratskim principima prvobitnog kršćanstva, a utemeljena na osnovnim principima Istine, Ljubavi i Slobode, može omogućiti smislen i svrhovit život čovjeka i ljudske zajednice u miru.

LINO VELJAK

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

O korijenima marginalizacije filozofije na Mediteranu

U radu se tematizira Mediteran kao rodno mjesto filozofije (a ujedno i rodno mjesto zapadnjačke – ali ne samo zapadnjačke – kulture i duhovnosti), te se, nakon propitivanja međuodnosa između klimatskih, zemljopisnih i civilizacijskih faktora u procesu rađanja filozofije, ukazuje na višekratnu i višestruku marginalizaciju filozofije na području Mediterana. Filozofija je u više navrata marginalizirana zahvaljujući izvanjskim čimbenicima (marginalizacije do kojih je dolazilo s rimskim osvajanjem Grčke i helenskog svijeta, s Teodosijevim ukidanjem autonomne filozofije, s barbarizacijom Zapadnoga rimskog carstva, s trijumfom fundamentalističkog islama nad arapskom filozofijom, s turskim osvajanjima balkanskog Mediterana), ali i iznutra (renesansa, i sama eminentno mediteranskog karaktera, nije rezultirala trajnijom obnovom središnjeg mjesta Mediterana u procesu oblikovanja novovjekovne filozofije, već je novovjekovno filozofijsko stvaralaštvo u mediteranskom podneblju, uz rijetke iznimke, bilo na samom rubu svjetski relevantne filozofije). Zašto danas Mediteran u svjetskom atlasu ne znači nešto bitno više od Skandinavije? Ima li to veze s posustalošću duha Mediterana ili ovisi tek o izvanjskim uzrocima kontingentne naravi?

Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji

Prijateljstvo prati čovjeka od njegovih samih početaka, a očituje se u trajnoj dvostrukoj raspoloživosti: biti s drugim i biti netko drugome. U izlaganju se analizira Aristotelova filozofska refleksija o prijateljstvu. Osobita važnost posvećuje se trima različitim motivacijama koje ljude potiču na stupanje u različite oblike druženja ili prijateljavanja, a to su: zbog koristi, užitka ili, pak, zbog kreposti. Pokazuje se kako prijateljstvo vođeno kriterijem koristi nije istinsko prijateljstvo, jer se njime ne ostvaruje dobro osobe, nego neko korisno dobro koje osoba ima, a koje drugoj osobi treba. Takvo prijateljstvo je prijateljstvo reciprociteta u kojem se *nešto* dobiva, umjesto da se *netko* susretne radi njega samoga. Ovom tipu prijateljstva slično je prijateljstvo iz užitka, budući da ni jedan ni drugi tip prijateljstva ne počiva na bitnom principu zasnovanom na vrijednosti i dostojanstvu ljudske osobe, nego na principu ugone ili koristi kojim se ostvaruje isključivo simbiotsko-egoistični odnos.

Posebno se apostrofira kako je pravo, istinsko prijateljstvo ono koje svoje utemeljenje pronalazi u sličnosti prema kreposti, te se stoga ostvaruje u blagotvornoj sličnosti prema dobroti. Naime, samo dobri mogu dobro željeti onom drugom prijatelju koji je također dobar. Prijateljstvo koje počiva na temeljima dobrote biva više prijateljstvo ukoliko se širi horizont dobrote, prave, istinske, nesebične dobrote u kojoj se prijatelju želi dobro radi njega samoga, a ne zbog možebitne koristi koju očekujemo od njega. Kritički se propituje Aristotelovo mišljenje da nije potrebno doći samo do kreposti na osobnom planu, nego je potrebno postići i krepost na području zajednice, te je stoga za prijateljstvo od presudne važnosti, kao svojevrsan poligon kreposnog djelovanja, kakvi će odnosi vladati u društvu.

ANTE VUČKOVIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Splitu

Mišljenje i ukorijenjenost. Heidegger i Levinas

Naslanjajući se na Descartesovu sliku filozofije kao stabla čiji su korijeni metafizika, Heidegger se pita o tlu na koje se oslanjaju korijeni filozofijskog stabla. Koji je temelj, koji sokovi kojim se hrani cijelo stablo? Pitanje o ukorijenjenosti filozofije je pitanje o metafizici, a pitanje o metafizici je pitanje o filozofiji uopće.

No, mišljenje, tražeći korijenje i tlo filozofije, može krenuti u vrlo različitim smjerovima. U njihovim se razlikama otvara prostor shvaćanja bitka.

Heidegger se, shvaćajući svoje mišljenje iz konca metafizike, uvijek iznova se vraća na izvorno, iskonsko, temeljno, korijensko, štoviše na izvorno iskustvo bitka prije onoga grčkog. Levinas, iz temeljnoga iskustva nasilja vezanoga uz ukorijenjeno mišljenje, poseže za drukčijim iskustvom, za iskustvom Drugoga. Tako se u njegovom tekstu pojavljuju dva iskonska mediteranska lika, oni Odiseja i Abrahama, dva lika vezana uz geografiju, tekstove, mišljenje i vjeru te postaju metaforama mišljenja. Rad analizira pitanje ukorijenjenosti mišljenja kroz likove Odiseja i Abrahama i tekstove Heideggera i Levinasa.

IVANA ZAGORAC

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

O ljepoti, ljubavi i ženama: Razgovori u ljetnikovcu

Zamah neoplatonističkih koncepcija i oživljavanje ideala antike uz zdušnu potporu petrarkističke lirike, u humanizmu i renesansi uzvisuju ženu na način nepojmljiv za srednjovjekovlje. Dubrovačko zakonodavstvo, već od ranije pod prevladavajućim utjecajem Crkve, bilježi značajne promjene u percepciji žena, dok nove misaone orijentacije snažno utječu i na kulturni život. Tako se u Dubrovniku pojavljuju i prve pjesnikinje, a konstruira se i prvi ženski mit, onaj o Cvijeti Zuzorić. Upravo njen suvremenik i dragi prijatelj Nikola Vitov Gučetić, svojim radovima svjedoči novu mogućnost da se žena brani sa pozicije jednog filozofskog koncepta promoviranog potpisom uglednog Dubrovčanina. Gučetić otvara prostor svog ljetnikovca, zaštićenog mjesta za »časna proučavanja«, dvjema ženama za njihove razgovore o ljepoti i ljubavi, a posvetu objavljenim dijalozima upućuje još jednoj »vrlo dičnoj i prepoštovanoj gospoји«, Cvijetinoj sestri Niki. Time svojoj supruzi Maruši Gundulić i Cvijeti Zuzorić posredovano daje glas, ali i ime. U stilskom susretu pjesničkog i filozofskog, prožimanju aktera i interpretatora, premošćivanju od bogova do Boga, Gučetić prolazi tragovima autoriteta iz dobro mu znane filozofske tradicije, opredjeljujući se ipak već i samim podnaslovom za promišljanje ljubavi »u Platonovu duhu«.

Ovaj rad »otkriće žene« prezentirano kroz ženski glas dovodi u vezu sa Gučetićevim stavovima iznesenim u *Upravljanju obitelji*, djelu objavljenom desetak godina nakon *Dijaloga o ljepoti* i *Dijaloga o ljubavi*. Poseban naglasak stavljen je na Gučetićevo tematiziranje pojma ljubavi i snagu argumenata korištenih u rješavanju zagonetke moći, izvorišta i kompleksnosti ljubavi.

Udio arapskih znanstvenih ideja u utemeljenju hrvatske znanosti i filozofije

Već u 12. stoljeću probuđen je interes Europe za prenošenje arapskih filozofskih i znanstvenih djela i njihovim prijevodima na latinski jezik. Među prvim značajnim prenosiocima bio je i Herman Dalmatin, rođen u 12. stoljeću. Izučavao je i prevodio astronomska, matematička i teološko-filozofska djela sa arapskog na latinski jezik. Najznačajniji njegov doprinos je bio u astronomiji gdje je na osnovu djela Abu Mašara i Sahl ibn Bišra sačinio i originalno astronomsko djelo. Nesumnjiv je bio doprinos Hermanov na recepciju arapskih znanstvenih ideja sa velikim utjecajem na europsku renesansu. Frane Petrić u djelu *Nova sveopća filozofija* spominje značajne arapske znanstvenike i filozofe i naspram tih ideja utemeljuje svoj pogled u izgradnji prirodne filozofije. Posebno Petrić ističe arapske astronome među kojima je i Abu Mašar, a kojeg je Herman Dalmatin izučavao i prevodio. Abu ‘Ali al-Hasan ibn al-Haitham zvani Alhazen je bio, nesumnjivo, najveći izučavatelj optike koji se pojavio u vremenu između Ptolemeja i Witela. Utjecaj Alhazena na renesansnu misao i izgradnju teorije o svjetlosti je evidentan, a samim time i Petrićeva apsorpcija takve teorije iz već prihvaćene vladajuće paradigme. Elemente Alhazenove optike, a preko Witela, ugradit će Petrić u *Novu sveopću filozofiju* / ‘novu’ filozofiju svjetlosti kao fizičkog i metafizičkog počela. Na ovaj način udjelom i arapskih znanstvenih i filozofskih ideja utemeljuje se hrvatska znanost i filozofija.

DRAŽEN ZETIĆ

Katolički bogoslovni fakultet, Sveučilište u Zagrebu

»Falsifikat« slučaj Galileo: uzroci i posljedice

Rijetko danas itko može reći da nema nikakvih saznanja o povijesnome slučaju *Galilea Galileja* iz Pise. Upravo, polazeći od te uvodne pretpostavke, nadalje je bitno istaknuti »opravdanu« sumnju da je slučaj Galilej – zbog te navedene povijesne eksponiranosti, vjerojatno uvijek bio primamljiva prilika mnogim 'revolucionarnim' ideologijama, znanstvenim sustavima, da svoje temeljne postavke bezuvjetno ukorjenjuju na tragičnome slučaju renesansnoga mislitelja.

S takvom uvodnom prvotnom premisom, a u duhu izbjegavanja traganja za bilo kakvim izgovorima za rasplet i posljedice načetoga Galilejevog slučaja, u naznačenim razmatranjima samo će se uznastojati što trezvenije sagledati i naznačiti neke temeljne perspektive, te razotkriti neke maglovite spekulacije koje su nastajale tijekom četiriju stoljeća od svijuju »upletenih« strana: *filozofa, političara, fizičara (astronoma), Kat. Crkve* – a sve to u iskrenoj namjeri prikazivanja 'zlatne sredine' istine o: slučaju, liku i djelu, otkrićima i sukobljavanjima **Piažanina s autoritetima onodobnih renesansnih svjetovnih i sakralnih su-oblikovatelja koncepcija svijesti i društvenoga poretka.**

Naposljetku, u nekakvome krajnjemu epilogu, ostaje jedino isključiti sulude pokušaje '*falsificiranja*' povijesti, te naglasiti značajnost '*personalnoga*' pristupa danas u zajedničkim svladanjima i traženjima boljih rješenja za našu zajedničku, i kakvu-takvu budućnost nadolazećih generacija.

MARTINA ŽEŽELJ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku

Heideggerov *Verwindung* Platonovog poimanja *ἀλήθεια*

Osnovna ideja ovog rada je ukazati na Heideggerove načine ponovnog zahvaćanja pojma *ἀλήθεια*. U prvom dijelu rada biti će ukazano na Platonovo iskonsko postavljanje smisla pojma kako nam se ono pokazuje u dijalozima Sofist (σοφιστής), Politeja (πολιτεία) te Teetet. Nakon toga biti će obrazložene osnove Heideggerove destrukcije ontologije te iznesena moguća preklapanja i razlike u odnosu na pojam *Verwindung*. Na koncu će se Heideggerova interpretacija Platonovih dijaloga dovesti u vezu sa samim Platonovim dijalozima te će se pokušati odrediti vrsta i način odstupanja Heideggerovih određenja od izvornog.

MLADEN ŽIVKOVIĆ

Srednja škola »Antun Matijašević-Karamaneo«, Vis

Mediteran i filozofija

Ako je Mediteran rodno mjesto europske filozofije i znanosti, te ako izdvajamo njegov istočni dio koji odgovara prostoru antičke grčke kao uži zavičaj filozofije, onda je potrebno vidjeti što je pridonijelo nastanku filozofije baš u tom prostoru. Prirodne osobitosti ovoga prostora su more, otoci, obilje sunčanog svjetla, umjerenja klima. Tu je sjecište europskih azijskih i sjevernoafričkih putova. Čovjek je, da bi tu živio, bio pozvan na plovidbu. To su vanjske okolnosti koje su zasigurno na svoj poseban način pogodovale nastanku filozofije.

Dokidanjem samovolje despota ustavnim poretkom polisa i afirmacijom slobode pojedinca, antički Grci stvaraju društvenu osnovu za pojavu samosvjesne osobe. Taj slobodni pojedinac pjeva, igra se, svetkuje i slavi, javno djeluje, slika, gradi i iskazuje kroz te i druge različite forme svoju posebnost, svoju osobnost, ali koja istovremeno izriče ono opće, zajednicu, općenitost koja je duh. U filozofiji koja je misao i u misli, bez materijalnog posredovanja, duh prebiva na sebi najprimjereniji način. To su otkrili i tome nas uče antički grčki filozofi, koji su nastupili kao odvažni samosvjesni pojedinci. Teže je odgovoriti na pitanje da li postoji ono specifično mediteransko nasljeđe u filozofiji, nego na ono drugo: što je specifično mediteransko u etosu, življenju antičkih filozofa?

ADRESAR SUDIONIKA

Davor Balić

Sveučilište u Osijeku
Filozofski fakultet
Lorenza Jägera 9
31000 Osijek
e-mail: davor.balic@kc.t-com.hr

Pavo Barišić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: pavo@ifzg.hr

Ivan Bodrožić

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
Zrinsko-frankopanska 19
21000 Split
e-mail: ivbodroz@inet.hr

Marita Brčić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: mbrcic@ffst.hr

Boris Čargo

Arheološki muzej – Split
Zrinsko-frankopanska 25
21000 Split
e-mail: bcargo1@st.t-com.hr

Krešimir Čvrljak

Zavod za povijest hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe – HAZU
Opatička 18
10000 Zagreb
e-mail: cvrljakk@hazu.hr

Josip Ćirić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja Petra Krešimira IV br. 2
23000 Zadar
e-mail: jciric@zadar.net

Bruno Ćurko

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
10000 Zagreb
e-mail: bruno.curko@public.srce.hr

Borislav Dadić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja Petra Krešimira IV br. 2
23000 Zadar
e-mail: borislav.dadic@st.t-com.hr

Heda Festini

Tizianova 35/VI
51000 Rijeka
e-mail: heda.festini@ri.t-com.hr

Snježan Hasnaš

Ante Jakšića 32
10000 Zagreb
e-mail: s.hasnas@mail.inet.hr

Zlatko Ivan Juras

Matica hrvatska Podstrana
Stožanačka 49
21312 Podstrana
e-mail: zlatko.juras@st.t-com.hr

Dunja Jutronić

Sveučilište u Mariboru
Filozofski fakultet
Slomškov trg 15
SI-2000 Maribor
Slovenija
e-mail: dunja.jutronic@ri.t-com.hr

Tonći Kokić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: tkocic@ffst.hr

Slavko Kovačić

Majerovica b.b.
21450 Hvar
e-mail: slavko.kovacic2@st.t-com.hr

Mislav Kukoč

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: mkukoc@pilar.hr

Razme Kumbaroski

Struške večeri poezije
po box 109
6330 Struga
Makedonija

Hrvoje Lorković

Mattelsberg 76
8452 Grossklein
Austrija

Ivica Martinović
Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
10000 Zagreb
e-mail: ivica@ifzg.hr

Tonči Matulić
Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Vlaška ulica 38
10000 Zagreb
e-mail: matulict@theo.kbf.hr

Josip Mužić
Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
Zrinsko-frankopanska 19
21000 Split
e-mail: josip.muzic@kbf-st.hr

Šime Pilić
Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: spilic@pmfst.hr

Krunoslav Pranjić
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
I. Lučića 3
10000 Zagreb
e-mail: kpranjic@ffzg.hr

Milena Radovan Burja
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV br. 2
23000 Zadar
e-mail: milena.radovan.burja@zd.t-com.hr

Vani Roščić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split
e-mail: vroscic@yahoo.it

Frane Šago

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Teslina 12
21000 Split

Lenart Škof

Univerza na Primorskem
Garibaldijeva 1
SI-6000 Koper
Slovenija
e-mail: lenart.skof@guest.arnes.si

Gordana Škorić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
I. Lučića 3
10000 Zagreb
e-mail: gordana.skoric@zg.t-com.hr

Željko Škuljević

Univerzitet u Zenici
Fakultetska 3
BA- 72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: zeljko.skuljevic@unze.ba

Fulvio Šuran

Centar za povijesna istraživanja Rovinj
Mateotti 13
52210 Rovinj
e-mail: suran@crsrv.org

Alen Tafra

Gimnazija Pula
Divkovičeva 2
52100 Pula
e-mail: gordion97@rocketmail.com

Vesna Tudjina

Odsjek za povijesne znanosti - HAZU
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
e-mail: vesnatg@hazu.hr

Lino Veljak

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
I. Lučića 3
10000 Zagreb
e-mail: veljak@yahoo.com

Marko Vučetić

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Obala kralja Petra Krešimira IV. br. 2
23000 Zadar
e-mail: marko.vucetic@zd.htnet.hr

Ante Vučković

Sveučilište u Splitu
Katoličko bogoslovni fakultetu
Zrinsko - frankopanska 19
21000 Split
e-mail: ante.vuckovic1@st.t-com.hr

Ivana Zagorac

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
I. Lučića 3
10000 Zagreb
e-mail: ivana.zagorac@gmail.com

Dževad Zečić

Univerzitet u Zenici
Fakultetska 3
BA-72000 Zenica
Bosna i Hercegovina
e-mail: dzecic@yahoo.com

Dražen Zetić

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Vlaška ulica 38
10000 Zagreb
e-mail: drazen_zetic@net.hr

Martina Žeželj

Sveučilište u Osijeku
Filozofski fakultet
Lorenza Jägera 9
31000 Osijek
e-mail: mzezelj@net.hr

Mladen Živković

Don Cvjetka Marasovića 6
21 480 Vis
e-mail: mlazivko@inet.hr

IZDAVAČI
Hrvatsko filozofsko društvo
i
Odsjek za filozofiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

ZA IZDAVAČA
Mislav Kukoč

UREDNIKA
Marita Brčić

PRIJELOM TEKSTA
OCEAN GRAF, Zagreb

TISAK
GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA
200

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem ??????

ISBN 978-953-164-106-7

